

Голові спеціалізованої вченої ради
Д 38.134.01 у Центрі пам'яткознавства
Національної академії наук України і
Українського товариства охорони
пам'яток історії та культури.
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію МАШТАЛІРА Вадима Віталійовича
“Військово-історичне музейництво в Україні: передумови, становлення та
розвиток (кінець ХІХ – початок ХХІ століть)”, подану до захисту
на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 26.00.05. – Музезнавство. Пам'яткознавство**

Російська експансіоністська політика в Україні у політичній, економічній, релігійній, культурній, військовій та інших сферах, а згодом, збройна агресія і окупація частини української території, викликали гостру потребу забезпечення національної безпеки, визначення результативних шляхів протидії поширенню “русского мира” та сепаратистських рухів і, врешті-решт, збереження правдивої історії України та культурних традицій українського народу, як одного з головних чинників формування української ідентичності та національної консолідації.

Як справедливо зазначає дисертант, значна роль у цьому належить музеям, зокрема військово-історичним, які є не лише науково-дослідними та культурно-освітніми закладами, а й, передусім, духовними центрами, скарбницею історичної та культурної спадщини українського народу.

Але, проблема становлення та розвитку музейної справи на теренах України, а також розроблення наукової концепції сучасного військово-історичного музею відповідно до його суспільного призначення, досі не стала предметом окремого спеціального дослідження. Саме тому, актуальність представленої на опонування дисертаційної роботи Вадима Віталійовича Машталіра є очевидною та незаперечною.

Офіційний опонент зазначає, що проведене дисертаційне дослідження повністю відповідає вимогам, що висувуються до наукових праць такого рівня.

Не викликає заперечень сформульовані у роботі предмет і мета дослідження. Водночас, авторські формулювання назви роботи та об'єкту є, на

нашу думку, дискусійними. Вони не достатньо розкривають усю глибину проведеного наукового дослідження і роблять, певним чином, зайвими окремі його розділи.

Так, із запропонованої назви роботи “Військово-історичне музейництво в Україні: передумови, становлення та розвиток (кінець XIX – початок XXI століть)” логічним є висновок, що дисертант досліджує передумови, становлення та розвиток військово-історичних музеїв на теренах України лише у чітко окреслений ним історичний період – від кінця XIX до початку XXI століття. Окрім того, формулюючи назву і об’єкт, він вживає прийменник “в” – “в Україні”, який в офіційному українському мовленні вживається з назвою держави, якою з 1991 р. є сучасна незалежна Україна.

Водночас, як передумови української військової музейної справи у роботі розглядаються її витoki зі скіфського періоду, подальше формування за Княжих часів і у період Козаччини, поява військово-історичних колекцій у перших музеях України (розділ 2), а також розвиток військових музеїв української діаспори в європейських країнах та Канаді (розділі 4). Отже, дослідженням охоплено значно більший період, який виходить за визначені у назві та в об’єкті дисертації хронологічні і територіальні межі.

Виходячи із зазначеного, бажано вживати прийменник “на”, що вживається, наприклад, відносно державних утворень, які існували на землях України у певні історичні періоди, їх окремих географічних чи адміністративних територій, у фольклорних і літературних творах тощо. У формулюваннях теми і об’єкту доцільними є словосполучення “на Україні”, чи “на теренах України”, що значно розширює часовий дослідницький простір – від давнини і до сьогодення, про що і йдеться мова у дисертації.

На нашу думку, варіантами формулювань назви роботи, які б охопили увесь широкий дослідницький пласт, могли бути “Становлення та розвиток українського військово-історичного музейництва у період з кінця XIX до початку XXI століття”.

Виходячи з актуальності теми дослідження дисертант коректно сформулював сутність наукової проблеми, яку він згідно п. 8 Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 подав у вступі окремим пунктом після актуальності теми дослідження.

Автор запропонував просту, але достатньо продуману, логічну та підпорядковану визначеній меті структуру роботи. Вона охоплює широкий спектр проблемних питань та складається із шести розділів.

Зміст дисертації свідчить про те, що поставлена проблема знайшла повне відображення у дослідженні, а також про фахову обізнаність В. Машталіра, його науковий рівень і здатність повноцінно і якісно презентувати отримані наукові результати. Але, слід звернути увагу дисертанта, що зі змісту роботи не видно, у якому з розділів він досліджує передумови військово-історичного музейництва на теренах України, зазначених ним у темі, меті (с. 33) та розділі 1 (с. 81) роботи. Разом з тим, у назві розділу 2 автор вживає слово “початки” (с. 26, 87), а у формулюванні п. 2 новизни одержаних результатів – “начала” (с. 35). На нашу думку, ці поняття за своїм змістовним наповненням є так званими “точками відліку” певного процесу, а не “передумовами”. Тому, застосовувати їх до періоду у понад 25 сотень років (від VII ст. до н.е. і до початку XX ст.), який досліджує автор у розділі 2, є не зовсім вірно.

Окрім того, у розділах 2 і 4 автор розглядає питання зародження музейної справи на теренах України (підрозділ 2.1), процеси колекціонування у Княжий період та у добу Козаччини (підрозділ 2.2), формування військово-історичних колекцій у приватних збірках і перших музеях України (підрозділ 2.3), а також створення та розвиток військово-історичних музеїв української еміграції в Європі (підрозділ 4.1) та в Канаді (підрозділ 4.2). По суті, усе це можна вважати передумовами українського військово-історичного музейництва. На нашу думку, розділ 2 та підрозділи 4.1 і 4.2 можна було б об’єднати в один – “Передумови...”.

Перший розділ дисертації дає чітку уяву щодо стану наукової розробки теми, її малодосліджених чи не вивчених аспектів. Заслуговує на увагу те, що робота побудована на солідному масиві наукової літератури, передусім краєзнавчих, пам’яткознавчих та музеєзнавчих працях українських і зарубіжних дослідників.

Опрацьована дисертантом джерельна база за темою дослідження достатньо широка і різноманітна. Автором залучено до наукового обігу різноманітні архівні й опубліковані документальні організаційно-розпорядчі, судово-слідчі, статистичні та інші джерела, передусім військово-історичних інституцій, музейних товариств і музеїв, а також проведено анкетування музеїв Міністерства оборони України, результати якого лягли в основу дисертації. Це,

поза сумнівом, допомагає сприйняттю далеко не простого матеріалу і в ряді випадків додатково аргументує позицію, яку відстоює дисертант.

У роботі виправдано використовуються методологічні принципи, загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні методи дослідження, що дозволило автору повноцінно розкрити дисертаційну тему, розв'язати наукову проблему та досягти поставленої мети.

Справляє позитивне враження науковий доробок В. Машталіра, висвітлений в інших розділах дисертації, які написані доступною до сприйняття та науковою мовою. Вивчення цих розділів дозволяє сформулювати повне уявлення щодо основних етапів розвитку військово-історичного музейництва на території України від давнини до сьогодення.

На думку офіційного опонента, деякі твердження дисертанта є предметом наукової дискусії. Так, відомо, що одними із головних функцій музеїв, є поширення природничо-наукових і суспільно-політичних знань, залучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини тощо. Автор також визначає їх покликання “слугувати суспільству й сприяти його розвитку”, “доступність широкій публіці” (с.82). Отже, музеї мають, передусім, суспільне призначення.

Але, у розділі 2 дисертант простежує витоки музейництва на території України з первісного суспільства “з виникнення перших форм накопичення власної і трофейної зброї, що належала вождям племен” (с. 87, 409 п. 330), а формування музейного ставлення почалося зі скіфського періоду збиранням і зберіганням скіфами артефактів – зброї, озброєння, обладунків, побутових речей тощо, – які “діставались у спадщину... як символ влади разом із священним золотом”, про які “підкувалися, які зберігали й охороняли від зазіхань” (с. 87–88).

На нашу думку, зазначені предмети хоча і мали велику культурно-історичну цінність і є, за визначенням Ю. Омельченка (с. 87, 396 п. 236–237), предметами музейного значення, але фактично, по своїй суті, не були такими: вони не слугували суспільству і не сприяли його розвитку, це символи влади, особисті речі владної верхівки, які ще можна класифікувати як племінну чи царську казну (скарбницю). Тому можна вважати, що музейництво, зокрема військово-історичне, має більш пізні історичні витоки. Воно почалося з виникненням потреби збирати колекціонувати, охороняти та, найголовніше, вивчати і презентувати (популяризувати) суспільству культурно-історичні

цінності, зокрема військові артефакти з метою просвітництва громадян, їх залучення до надбань національної та світової культурної спадщини, поширення культурних і військових традицій, наукової роботи тощо.

У розділі 4 дисертант наводить доволі пізнавальний матеріал зі створення та розвитку музеїв українських діаспор в Європі та у Канаді, зокрема щодо діяльності та зібрань Військово-Історичного Музею й Архіву УВАН у м. Торонто. Як зазначає автор, це “єдиний профільний заклад з досліджуваної групи музеїв, створений українськими емігрантами на території Америки” (с. 22 автореферату).

На нашу думку, відомості щодо військово-історичного музейництва на американському континенті були би більш повними, якби дисертант дослідив діяльність Українського Національного Музею-архіву у Чикаго (США), заснованого музейними подвижниками з України, які емігрували після Другої світової війни з таборів переміщених осіб у Німеччині. У музеї зберігається майже 100 тисяч одиниць пам'яток архівних матеріалів з історії та культури України, унікальних реліквій українського народу – від козацької доби до новітньої, зокрема оригінал прапора Морського міністра Української Народної Республіки 1918 р., збережений і переданий у Чикаго його ад'ютантом С. Шрамченком.

Хоча певні положення змісту дисертації є предметом наукової дискусії, але позиція автора є зрозумілою й обґрунтованою. Висловлені зауваження, пропозиції та побажання не ставлять під сумнів наукову вагу представленої на опонування дисертації та не впливають на загальну позитивну оцінку. Вони можуть бути реалізовані автором у його подальшій перспективній науковій роботі.

Загалом, оцінюючи дисертацію В. Машталіра зазначимо, що її загальною вагомою рисою є те, що автор не тільки вдало дослідив проблемні питання становлення та розвитку військово-історичних музеїв в різних суспільних трансформаціях на землях України і в діаспорах від давніх часів до сьогодення, але й розкрив сутнісний зміст музеїв як багатофункціонального інституту соціальної пам'яті, здатного акумулювати військово-історичну пам'ять українського народу, зберігати національну матеріальну і духовну спадщину, а й головне, впливати на світоглядні основи суспільства.

Висновки за розділами та загальні теоретичні висновки викладені логічно, вагомо й аргументовано доведені та не викликають принципових заперечень, що є свідченням високої компетентності дисертанта.

Ознайомлення з дисертацією дає підстави зробити висновок, що В. Машталір одержав і описав нові науково обґрунтовані теоретичні результати. Їх наукова новизна очевидна і не викликає заперечення. У сукупності вони є суттєвими не тільки для розвитку історичної науки, але й для зміцнення обороноздатності України. Офіційний опонент відмічає, що вагомим практичним здобутком автора є те, що окремі теоретичні положення дисертаційного дослідження і запропоновані у ньому інноваційні підходи вже використовуються у практичній діяльності Збройних Сил України, зокрема у наказах Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України, а також запатентовані і отримали інтелектуальний статус.

Достатньою є апробація матеріалів дисертації у вигляді одноосібної монографії, опублікованих наукових статей у закордонних і українських спеціалізованих фахових виданнях (три з яких включених до Web of Science Core Collection), а також виступах на різного рівня наукових конференціях і семінарах. У сукупності наукові публікації висвітлюють усі провідні сюжетні лінії та зміст дисертації.

Дисертаційна робота і автореферат написані у науковому стилі, що забезпечує їх сприйняття, а також свідчить про високу наукову культуру здобувача. Достатньо інформативними є додатки, що викладені в окремій книзі додатків і значно доповнюють уявлення та сприйняття історичних подій, що досліджуються.

Зміст, ідентичність автореферату й основних положень дисертації збігаються, а їх структура й обсяг відповідають вимогам до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

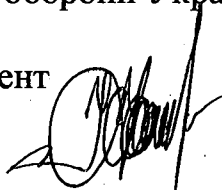
Офіційний опонент вважає, що мета дисертаційного дослідження досягнута, сформульовані завдання виконані. Положення і висновки роботи базуються на ґрунтовній дослідницькій базі, є науково виваженими і достатньо аргументованими.

Докторська дисертація В. Машталіра є завершеною, концептуально та методологічно новою, самостійною і оригінальною науковою працею, виконаною на високому науково-теоретичному рівні. В ній отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують наукову

проблему, що полягала у всебічному розгляді передумов, процесу становлення та розвитку військово-історичного музейництва в Україні, з'ясуванні його теоретичних та практичних засад, а також перспектив розвитку.

Вищезазначене свідчить про те, що дисертаційна робота “Військово-історичне музейництво в Україні: передумови, становлення та розвиток (кінець XIX – початок XXI століть)” відповідає кваліфікаційним вимогам п. 9, 10 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (зі змінами від 19 серпня 2015 року № 656), а її автор Машталір Вадим Віталійович заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 26.00.05. – Музезнавство. Пам’яткознавство.

Офіційний опонент
начальник кафедри історії війн і воєнного мистецтва
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
доктор історичних наук, доцент
полковник

І.ФУРМАН

Підпис начальника кафедри історії війн і воєнного мистецтва доктора історичних наук, доцента полковника Фурмана І.І. засвідчую

Начальник адміністративного управління
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
полковник

12

Б.БІЛЯВСЬКИЙ